Muzische opvoeding

MUZISCH TAALGEBRUIK

Deelleerplan

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS 1999

Muzische opvoeding

MUZISCH TAALGEBRUIK

Deellleerplan

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS 1999

De Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken heeft zijn goedkeuring gehecht aan het leerplan 'Opvoeding tot muzisch taalgebruik'.

Brief van de inspecteur-generaal Basisonderwijs met als kenmerk 131/BaO/R.S./bp/97301 en 98360

© CRKLKO 1999

Alles uit deze uitgave mag voor correct gebruik binnen onderwijs en begeleiding worden gekopieerd. De bron dient dan evenwel te worden vermeld.
Voor handelsdoeleinden mag niets van deze uitgave, in gelijk welke vorm ook, openbaar worden gemaakt behalve met de uitdrukkelijke toestemming van de uitgever.

Illustraties: leerling van de basisschool Berkenboom, Heistraat, Sint-Niklaas
Ides Callebaut
Inge Van Royen

INHOUD

	Inhoud	3
1	**Muzisch taalgebruik: wat is dat?**	5
1.1	Functies van taal	5
1.1.1	Taal om maatschappelijk te functioneren	5
1.1.2	Een 'andere' taal	5
1.2	Hoe doet muzisch taalgebruik zich voor?	7
1.2.1	Talige vormen	7
1.2.1.1	Woorden laten klinken	7
1.2.1.2	Spelen met de betekenis van woorden	11
1.2.2	Niet-talige vormen	22
2	**Beginsituatie**	25
3	**Doelen bij muzisch taalgebruik**	27
3.1	Beschouwen	27
3.2	Creëren	31
4	**Hoe werken we aan muzisch taalgebruik?**	35
4.1	Uitgangspunten	35
4.1.1	Voor muzisch taalgebruik een stimulerende leeromgeving creëren	35
4.1.2	Muzisch taalgebruik begeleiden	35
4.1.3	Als leerkracht een muzische grondhouding ontwikkelen	36
4.2	Hoe pak je het aan?	37
4.2.1	In verschillende leergebieden	37
4.2.2	Binnen taalopvoeding	38
5	**Evalueren**	41
5.1	Evalueer de ontwikkeling van het individuele kind	41
5.2	Observeer de vorderingen	41
5.3	Met het oog op zelfevaluatie	41
6	**Organisatie op schoolniveau**	43
6.1	Verticale samenhang	43
6.2	Horizontale samenhang	43
7	**Onderwijs- en leermiddelen**	45
8	**Bibliografie**	47
9	**Concordantielijst**	49

1 MUZISCH TAALGEBRUIK: WAT IS DAT?

1.1 FUNCTIES VAN TAAL

1.1.1 TAAL OM MAATSCHAPPELIJK TE FUNCTIONEREN

Taal speelt een belangrijke rol in ons leven. Met taal kun je immers heel wat doen. In 'Krachtlijnen voor taalopvoeding in de basisschool' worden de voornaamste functies van taal op een rijtje gezet. Drie functies staan daarbij centraal.

Communicatie

In verreweg de meeste gevallen is taal het middel bij uitstek voor communicatie onder mensen. Die functie van taal, de communicatieve functie, is wezenlijk om te functioneren in de samenleving.

Begripsvorming

Taal helpt om gedachten gestalte te geven. In taal worden concepten, begrippen gevormd. Ze is een symbool- en ordeningssysteem. Daardoor heeft taal een begripsvormende of conceptualiserende functie.

Expressie

Bestaan en expressie zijn niet te scheiden. Taal speelt daarin een centrale rol. Als we persoonlijke gedachten, meningen, gevoelens of emoties uiten, is ook de expressieve functie van taal aan de orde.

Maatschappelijk functioneren

Je kunt die taalfuncties bij kinderen helpen ontwikkelen omdat ze van groot belang zijn om efficiënt en volwaardig te functioneren in de samenleving.
Wie taal echter daartoe herleidt, ziet het wat te eng. Hij heeft alleen haar praktisch belang op het oog en hij doet zo taal enigszins tekort. Want diezelfde taalfuncties kun je nog vanuit een andere invalshoek bekijken.

1.1.2 EEN 'ANDERE' TAAL

Taal muzisch bekijken

Er is ook een 'andere' taal. Die noemen we muzische of kunstzinnige taal. Gedachten ontwikkelen, communiceren en zich uitdrukken krijgen daar een andere invulling.
Muzische taal is de taal van het onbevangene, het gratuite, het speelse. Je verlaat dan als taalgebruiker de platgetreden paden van het algemeen taalgebruik, je gaat origineel om met woorden en begrippen, je laat bewust het rationele kantelen in woordspelingen en humor. In muzisch taalgebruik volg je andere denkwegen, je haalt met ongebruikelijke associaties de werkelijkheid in en je laat de verbeelding aan het woord.

In poëzie treedt die kunstzinnige invulling van taal ruimschoots op de voorgrond. De dichter heeft een boodschap, hij communiceert over iets wat hem of haar bezighoudt, deelt gevoelens vanuit ervaring en beleving. Die impressie zet de dichter om in taal-rijke beelden waarin hij of zij uitdrukking geeft aan facetten van de werkelijkheid of van de verbeelding. Die indrukken wil de dichter mee-delen. De ontmoeting tussen de dichter en de lezer maakt de communicatie waardevol en geeft kansen tot genieten en waarderen van het gedicht als rijke tekstsoort en boodschap.

Gedichten openen een wereld van symboliek, een originele blik op de werkelijkheid. Poëzie ontsluit een wereld van gevoelens, waarnemingen en interpretaties. De taalrijkdom waarmee die impressies worden weergegeven,ontsluiert vaak de diepere waarheid 'achter' de werkelijkheid van alledag.
Een subtiel samenspel van betekenis, beeldtaal en beeldspraak maakt zo het onzegbare tot taal.
Dat leidt tot herkenning en identificatie (vanuit de leef- en belevingswereld) en stimuleert zowel de ervaringstaal als de belevingstaal.

Gedichten dienen niet enkel om ze te memoriseren en te declameren. Dat zou het genieten van poëzie voor kinderen slechts in de weg staan. Gedichten 'van binnen' kennen heeft meer muzische waarde dan het 'van buiten' leren.

In de basisschool wordt dan ook bij voorkeur dit nagestreefd:

- kennismaken met gedichten als bron van plezier,
- de werkelijkheid anders bekijken: het gewone wordt bijzonder,
- samen beleven van poëzie en ruimte laten voor ontroering,
- de kinderlijke fantasie en de eigen creativiteit aanspreken,
- poëtische en literaire gevoeligheid helpen ontwikkelen.

De muzische of kunstzinnige taal geeft ruimte aan het belangeloze, aan het plezier om vrijuit met taal om te springen, ook voorbij de grenzen van een schrale, kleurloze logica. In muzisch taalgebruik maken dus andere regels de dienst uit.

Vanuit een muzische grondhouding

Als je taal muzisch of kunstzinnig gebruikt, doe je dat vanuit een muzische grondhouding.
Je bekijkt de wereld met je hele persoon, en niet alleen met je verstand. Je probeert de wereld te beleven met al je zintuigen. Je staat open voor en waardeert de ervaringen en emoties van anderen. Je tracht je eigen ervaringen op een originele manier te uiten. Niet alleen het denken, het doeltreffend functioneren, maar ook het voelen, het emotioneel (her)beleven van de werkelijkheid krijgen er een plaats.

Aan het muzisch omgaan met taal kun je twee soorten processen onderscheiden: beschouwen en creëren.

Beschouwen

Muzische taal kan op je afkomen terwijl je luistert en leest. Zo kun je de expressieve kracht ervan waarderen en genieten. Maar je kunt er ook kritisch tegenover staan. Beschouwen heeft overwegend te maken met de receptieve zijde van taalgebruik, zeg maar met luisteren en lezen en met taalbeschouwing.

Creëren

Je kunt je ook in muzische taal uiten, op een originele manier.
Je gaat op zoek naar een nieuwe en verrassende verwoording van wat je beroert.
Creëren heeft vooral te maken met de productieve zijde van taalgebruik, met spreken en schrijven dus.

1.2 HOE DOET MUZISCH TAALGEBRUIK ZICH VOOR?

In taal zijn een aantal bevoorrechte domeinen waarin het muzisch taalgebruik concrete vorm krijgt. Die zijn ondergebracht bij talige vormen (of het spel van woorden) en niet-talige vormen (waar de zeggingskracht van het woord met nonverbale tekens wordt versterkt).
Daarbij dient uitvoerig aandacht geschonken aan de taal van de poëzie, waarin niet zelden alle facetten van muzisch taalgebruik samenvallen.
In wat volgt, worden er een aantal onder de loep genomen.

1.2.1 TALIGE VORMEN

Talige vormen bekijken we vanuit twee invalshoeken, namelijk het muzisch taalgebruik in verband met klanken en het muzisch omspringen met de betekenis van woorden.

1.2.1.1 WOORDEN LATEN KLINKEN

In de eerste plaats doet taal zich voor op klankniveau. Hierbij wordt gedacht aan:

- klanken en klanknabootsingen,
- rijm,
- intonatie, melodie,
- ritme en tempo.

Klanken en klanknabootsing

Kinderen leren taal kennen en hanteren vanuit een speelse omgang met klanken. Zo houden kinderen ervan om met klanken en woorden te spelen of te experimenteren. Ze herhalen ze graag, proberen nieuwe combinaties uit en maken andere woorden. Ze spelen met liedjes en versjes.

Spelen met klinkers en medeklinkers

Denk maar aan kinderen die een belevenis vertellen: "En toen was er die bromfiets die kwam aangereden... Vrrrrooeeeem, vrrroeoemm ging het!"
Of kinderen die klanken nabootsen uit hun omgeving: "Het paardje sjokte verder: tókketókke, tókketókke, tókketok..."
Bij jongere kinderen telt vooral de pret die ze beleven aan dat speelse omgaan met woorden. Ook in liedjes, verzen en verhalen.

"Krrrieiep, krrrieiep, krrrieiep..." (piepende kruiwagen)
"Regendruppels vallen, rikketikketik op het dak, dak, dak" (regenlied)
"Hoempa, hoempa, hoempapa..." (geluid van tuba, bombardon)
"Tetterèèèèè, tetterèèèè, tetterèèèèèèè" (trompetgeschal)
"Kedong,kedong,kedong..." (trein die over de sporen raast)

Zo zijn er ook talloze baker-, aftel-, knie-, kriebel, plaag- en vingerrijmen, huppel- en rondedansliedjes, zangspelletjes, gedichten... En bewust gewilde combinaties van klankspel, zoals:

Flauwe fliere fluiters fladderen flink in 't rond.
Brave bromfietsers brommen brullend over de brug.

Bij een vertelling in combinatie met bewegingen

Bij het vertellen van verhalen, of als je voorleest, komen aspecten van klank en klankcombinaties speels aan bod.

De klokken luiden: "Bing, bong, bing, bong..."
Wardje wordt wakker en geeuwt: "Oeeeaaaah...."
De poes komt vleien en spint: "Rrrrrrrrrr..."

Geluidsdecors oproepen

De wind waait zacht ("woeoeoeoeoeoe..."). Takken zwiepen tegen het raam ("ssssssssssssjjjjjjjjjjjjjjjoeoes"). Een auto komt voorbij: ("..mmmm...mmmmmmmm....moeoeoeommmm...MOEOEOEM... moemmmoem...mmmmmm...mmmmmm").

Stripverhalen

In stripverhalen vinden kinderen een rijke waaier van klanknabootsingen:

"boem, zzzzzzzzoef, eek, pats!, sjieieieieieps, woeha..."

Jabbertalk

Ook jabbertalk is een middel om met klanken te spelen, zonder dat er bestaande woorden gebruikt worden.

Blink de blarie blubberblurrig op de bleur!
Blink ik de blarie niet op de blier?
Noi, trink ze op de sleur! Blief jij zo flunkig?

Vreemde taal

De kinderen vertellen iets in een vreemde taal. Ze spreken af waarover het verhaal gaat. De luisteraars 'vertalen'daarna wat ze hoorden:

"Yintsientsien toooooi, toenka ping tsjien! Doi!" (Chinees)
"Cheparto, checomo, chechiso..." (Spaans)

Klanknabootsing in gedichten

In poëzie speelt klank een rol, niet in het minst voor jongere kinderen. Met oudere kinderen kan een leerkracht wat verder gaan door over die dingen te reflecteren. Zoals in dit gedicht:

donkere ruiten
regen buiten
rits en roets
gordijnen dicht knipperknip
gezellig licht
een dikke wafel
op de tafel
en nu!

lekker lezen

Ed Franck, Geen gezoen, vlug opendoen, Hasselt, Clavis, 1987.

Welk gevoel roept de dichter op met deze klanken?
Welke woorden geven geluiden weer? Welke klanknabootsing geeft dit vers een apart ritme?
Wat is de bedoeling van de witruimte voor het laatste vers?

Rijm

Rijmen is een vaardigheid die kinderen al beheersen, voor ze op school komen. Werken met rijm is dus eigenlijk dankbaar onderhoudswerk. Er zijn aardig wat speelse activiteiten te bedenken.

Met eigennamen

Bijvoorbeeld met eigennamen:

"Peter- de weter- de welletjesweter- weet alles beter- weet alles best- maar hoort niet bij de rest!"
"Maarten- die houdt zo van taarten- die houdt zo van snoep- Maarten is lid van de lekkerbektroep!"

Twijfelrijm met eigennamen

De 'twijfelrijm' met eigennamen is een leuke, iets moeilijker variant:

Ken je Monique? Wel, ze is ziek.
En onze Jan? Vond er niks-an!
Dat is een Gentse, jawel: je kent ze!

Antwoorden met een rijm

Kinderen beleven ook pret bij het antwoorden met een rijm:

"Wat heb je mee?...	Een kop lauwe thee."
"Drink je het graag?...	't Is goed voor de maag."
"De troetelbeer...	loopt heen en weer."
"Wat zit er op mijn hand?...	Een mini-olifant!"
"Wat deed de mug?...	Ze stak, en vlug!"
"Jan-Willem uit ons klasje...	doet straks heel flink een plasje."

Stafrijmen

Ook met stafrijmen valt er te werken. Als kinderen dat soort rijm doorhebben, kunnen ze die ook zelf proberen.

Flinke fliere fluiters fluiten fluweelzacht
Ronkende, rinkelende, rammelende ruiten
Het kind hoort de ruisende regen rammelen op de ruiten.

Intonatie en melodie

Intoneren, stemgeven

Hoe klinken de stemmen van figuren uit een verhaal of een sprookje? Hoe klinkt het als Sneeuwwitje dat zegt? En de boze heks? Klein Duimpje? De grote reus? Of de agent? Of broertje die ruzie maakt?

"Kom eens hier!"
"Ik zal je pakken!"
"Je hoeft niet bang te zijn..."
"Wat ben jij een aardig ventje!"

Met werkwoorden die een geluid weergeven, kun je vele wegen uit. Lachen kun je op verschillende manieren: giechelen, gniffelen, grinniken, schateren, proesten, kraaien, uitgieren, bulderen...

Lach eens als een gezellige, dikke opa.
En als je lacht zonder echt blij te zijn?

Intonatie

Door te intoneren kun je ook betekenis geven.

Binnen. (moedeloos, ongeïnteresseerd)
Binnen! (prikkelbaar, ongeduldig, blij, uitnodigend)
Binnen? (verwonderd)

Een vogeljong krijgt eten:
Tsjilp? ... Tjiep, tjiep...
Tsjilp, tsjilp... tsjilp!
Tjiep, tjiep, tjiep!

Ritme en tempo

Geluiden en bewegingen combineren

Kinderen spelen vaak met ritme en tempo.
Bij talloze gelegenheden kun je dat merken.

Bijvoorbeeld als kinderen spontaan geluiden en bewegingen combineren.
Of als ze variëren met het tempo: monotone klanken, traag, staccato naar heel snel.
"tsjoek-tsjoek...", "tok-tok-tok...", "psieieieie..."

Ritmisch namenspel

Of bij een ritmisch namenspel in de kring.
De groep slaat met de handen op de knieën, daarna in de handen.
Een van de kinderen noemt met de hand op de schouder zijn eigen naam.
Daarna noemt het de naam van een vriendje met de andere hand op de andere schouder.
De groep slaat weer met de handen op de knieën, daarna in de handen.
Het kind dat laatst genoemd werd, gaat door met het spel.
Na een tijd wordt het tempo opgevoerd.

Rijmpjes en gedichten

Ook in rijmpjes en gedichten valt van het ritme te genieten.

De wind waait het riet
rustig weg op de maat van
de hoge bomen

Joris De Jonghe, Soetendaellewedstrijd van Jeugd en Poëzie, 1996.

Welke sfeer roept het gedicht op?
Hoe wordt die sfeer treffend weergegeven?
De rust wordt ook verklankt in ritme en cadans: met welke muziekinstrumenten kun je dat begeleiden?

"Hip, hap,hop
trippel trappel trop
trippel trappel triptraptenen
Hip, hap,hop"

Met muziekinstrumenten

Dat gevoel van ritme en tempo kun je ondersteunen met muziekinstrumenten: belletjes, hand- en bloktrom, muziek spelen...

Bijvoorbeeld met dierennamen.

(handtrom) beer, beer beer beer
(staafjes) haasje-over, haasje-om
(belletjes) paardje, paardje, paardje-hop!

Vlooienspel

Daar - is - een
habbeltje
babbeltje
snabbeltje
hibbeltje
bibbeltje
snibbeltje
hobbeltje
bobbeltje
snobbeltje
HO!

En - dat
snobbeltje
wordt een knobbeltje
en dat knobbeltje
wordt een vlo
HALLO!

En - die - vlo
heeft een tongetje
en - die- vlo
neemt een sprongetje
en - die - vlo zegt:
ZIEZO!

Bep Hagen, Liedverhaaltjes, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1970.

Welk tempo roept de dichter op door het gebruik van deze klanken?
Welke woorden geven het springen weer?
Welk terugkerend ritme hoor je in het rijmschema?
Wat wil de dichter laten weerklinken met het rijm?
Waar maakt de dichter gebruik van een beginrijm (stafrijm of alliteratie)?
Hoe wordt de klank van de stilte weergeven?
In welke verzen krijgt dit gedicht een ander ritme?
Welke klankwaarde heeft het slotvers van elke strofe?

1.2.1.2 SPELEN MET DE BETEKENIS VAN WOORDEN

Niet alleen het klinken van de woorden nodigt uit tot muzisch taalgebruik, ook de betekenis van woorden doet dat. Zowel in het algemeen taalgebruik, als in poëtische taal heeft zulke benadering van taal een origineel effect.
Zo zijn er allerlei activiteiten te bedenken met:

- naamwoorden
- samenstellingen en afleidingen
- verkleinwoorden
- vergelijkingen
- homoniemen
- woordspelingen
- beeldspraak of metaforen
- personificatie
- herhalingen
- fantasie

Naamwoorden

Naamwoorden roepen vaak een wereld op van indrukken, ervaringen en beleving. Daar kun je vele wegen mee uit.

Elfjes

Zo zijn elfjes een mogelijke instap om poëzie te schrijven op jonge leeftijd.
Een 'elfje' bevat elf woorden, vandaar de benaming.
Een naamwoord in de eerste regel kaart meestal het onderwerp aan.
In de voorbeelden hierna gaat het om kleuren. Maar ook dieren, dingen, mensen, gevoelens kunnen.
Regel twee geeft in twee woorden een korte beschrijving van het onderwerp.
De derde regel kan met drie woorden de plaats van het gebeuren beschrijven.
De vier woorden uit de volgende regel zijn naar keuze.
Tot slot werkt één woord in regel vijf het elfje af.

blauw	groene
ijle lucht	frisse bomen
boven kale bomen	aan de oever
kruinen met lege nesten	van de warme zomer
winter	stil

Combineren, afleiden, betekenis veranderen

Met naamwoorden valt nog meer te doen. Door ze op een verrassende manier te combineren, of afleidingen te bedenken, of door ze een andere betekenis toe te kennen. Enkele voorbeelden.

Een bolleboosaardige man	Keihardhandig optreden
Liesje draagt valstrikjes	De ringworstelaar springt op het canvas
Het violistig muziekstuk	Milieujongens trappen niet in de afvalkuil

Originele associaties

Woordvelden nodigen uit tot originele associaties. Neem nu naar aanleiding van een gedicht: "Waaraan denk je bij dit sleutelwoord uit het gedicht?"
Bijvoorbeeld: zwart, herfst.

winter	donker	angst	blad	roest	geschuifel
dood	**zwart**	gevaar	nacht	**herfst**	verdriet
kleed	rouw	appelgeur	grijs	wolken	

Nadien wordt in de woordvelden naar combinaties gezocht: appelgeurangst, nachtroest, angstgrijs, winterverdriet, rouwgeschuifel... Een keuze uit de verzamelde woorden wordt verwerkt in een kort gedicht.

herfst draagt
een nachtroest kleed
rouwgeschuifel
sterft uit in zwart winterverdriet

Woordspelletjes

Originele woordspelletjes komen overigens vaak voor in poëzie.

Omgekeerd

Omgekeerde dagen komen regelmatig voor.
Dan lees ik alles van achter naar voor:
tak wordt kat
riem wordt mier
gum wordt mug
rot wordt tor
tom wordt mot.
Maar een non dat blijft een non.
Ook al draai je haar nog tien keer om.

Riet Wille, Zuurtjes en zoetjes, Lannoo, 1984.

Humor is hier het uitgangspunt. De originaliteit zit in het tweede vers waar de leesrichting onder de loep wordt genomen. Het muzisch omspringen met woorden door ze om te keren, wordt een prettig taalspelletje met verrassende effecten. De vaststelling in de laatste verzen prikkelt het voorstellingsvermogen: hier gaat het niet alleen meer om een woord dat omgekeerd wordt...

Verkleinwoorden

Verkleinwoorden geven vaak een vertederend effect, zoals in deze fantasierijke creatie.

Luchtballonnetje

Luchtballonnetje,
ik zie je
van op ons balkonnetje
in het zonnetje.

Daar hoog in de lucht,
in volle vlucht...
Naar Amerika misschien?
Zal ik je nog terugzien?

Sammy Van den Broeck,
8e Poëziewedstrijd Soetendaelle Merchtem, 1988.

Verwondering en verbeelding dragen dit gedicht. Maar ook het gevoelige taalspel met verkleinwoorden en de expressieve kracht spreken aan. De mijmerende stemming van het slotvers prikkelt de fantasie van jonge kinderen.

Samenstellingen en afleidingen

Met samenstellingen en afleidingen zijn heel wat creatieve taalactiviteiten te bedenken.

Zo kun je de mogelijkheden van woorden onderzoeken om er andere woorden mee te maken.
Met deze vier woorden bijvoorbeeld:
bos park bank wandeling
Boswandeling, parkwandeling en bospark lijken te kunnen.
Maar gaan ook bankpark en bosbank?
En wat zouden die dan wel kunnen betekenen?

Ook versterkende samenstellingen geven zeggingskracht aan woorden. Bijvoorbeeld in deze adjectieven:

lentefrisse sla zomerzachte zijde absorberesterk papier

Dubbele samenstellingen kunnen ook. Het laatste deel van de samenstelling is hetzelfde als het eerste deel van een andere:

broek(zak)doek lucht(ballon)vaart hinkel(spel)breker

In poëzie beogen het speels omgaan met samenstellingen en afleidingen of het creatief gebruik ervan vaak een humoristisch effect.

Op een zeeëgel

Een zeeëgel zat op een briefje
en zeilde langzaam naar zijn liefje.
'Doch waarom,' vroeg een oude rob,
'hebt u een zomerhoedje op?'
- 'Ik ben,' sprak toen die egel kregel
'de nieuwe zomerpostzeeëgel.'

Kees Stip, Opperlandse taal- en letterkunde,
Amsterdam, Querido, 1982.

Eis om ijs

Ijs op stokjes
met een chocoladen huid
en notenpuistjes
dat vind ik stokkelekker.

Ijs in bolletjes
in een koekentoeter
of tussen twee koekenwafels
dat vind ik bollelekker.

Ijs uit de automaat
soft op een torentje
roos of wit
dat vind ik matelekker

Maar kinderijs
dat hoef ik niet
ik eis
volwassen ijs

Riet Wille, Krantenkriebels, Lannoo

Vergelijkingen

Vergelijkingen leveren vaak originele resultaten op. Dat kan al op jonge leeftijd. Eventueel met een verzameling zinstroken bijvoorbeeld. De combinatie ervan levert het volgende op.

Het plafond is zo...	warm als een stoombad
De vloer is zo...	groot als een reus
Het huis is zo...	zacht als een veertje
Onze juf is zo...	koud als ijs

Met oudere leerlingen kun je al een stapje verder gaan:

Verwarde gevoelens...	een klaterende waterval
Razend als...	als wervelende meeuwen
Haar stem...	koud als ijs
De ogen van opa...	een kolkende zee

Ook het evangelie biedt rijke kansen om met de kinderen binnen te treden in de wereld van de beeldrijke taal. Zo kun je het beschouwen integreren in de lessen godsdienst, in eucharistievieringen of bij bezinningsmomenten en met de kinderen even stilstaan bij tekenende vergelijkingen.

De dood komt als een dief in de nacht.
Ik ben de Wijnstok, gij zijt de ranken.
Ik ben het brood dat leven geeft.
Gij zijt als het zout der aarde.
Het Rijk Gods is als een mosterdzaadje.

Bij het beschouwen van het volgende gedicht waarderen kinderen de tekenende vergelijkingen. Dat roept ze op om zelf vergelijkingen te maken.

Aan de buitenkant
is de hand van mijn vader
een polderland
met riet en pluimgras
blauw gezwollen beken
en hier en daar, verstrooid,
wat zonnebloemen

Armand Van Assche, De zee is een orkest, Averbode, 1978.

In de vergelijking met een vertrouwd, idyllisch landschap weerklinkt de liefde voor de vader. Diens hand is even rustgevend en veilig als een vruchtbaar polderlandschap, bezaaid met wuivend gras en verfrissende, kabbelende beken waar een vermoeide wandelaar thuiskomt.

Die beeldende kracht van vergelijkingen is ook merkbaar in creaties van kinderen.

De ramen zijn geen
ramen meer maar ijzige
witte bloemperken

Maren Merckx, 15e Soetendaellewedstrijd van Jeugd en Poëzie, 1995.

Wat beschrijft dit korte gedicht?
Hoe geeft het kleuren en vormen weer?
Welk beeld roept het vers op?
Wat is het thema van zulke gedichten (haiku's)?

Mijn zus

Als een elfje was zij
licht en klein
ze had vlechten als vleugels
en vingertjes zo fijn.

Nu is ze weg
't heeft me veel verdriet gedaan
maar ergens in de hemel
is ze vast naar 't elfenfeest gegaan.

Toon De Munter, Strikjes in de struiken, Leuven, Davidsfonds, 1994.

Verbeelding en gevoel gaan hier hand in hand. In de eerste strofe wordt de herinnering aan een overleden zusje met een treffende vergelijking weergegeven. Het lief en speels karakter wordt in het slotvers doorgetrokken: een hoopvolle sprong van de fantasie die een geliefd iemand voorbij de dood levend en levendig houdt.

Homoniemen

Homoniemen bieden heel wat mogelijkheden voor creatief taalgebruik en taalbeschouwing. En humor is daar nooit ver weg:

Twee boeren boeren luid. Maar ze boeren wel goed.
Die vlooien vlooien het verhaal na.
In Komen komen ze dan morgen aan.
Hazen azen vaak op groene blaadjes.
Dierendag: de bok sprong over de bok.
Ijsberen ijsberen op het ijs.
Vliegen zijn moeilijk te vangen: ze vliegen erin.
Er was wat aan de hand terwijl ze de was aan het doen was.

In korte verzen of limericks wordt dankbaar gebruik gemaakt van homoniemen.

Een hen, met Pasen naar men zegt,
heeft eens een schilderei gelegd.

Louis Verbeeck, uit 'De muzen hebben hun ekskuzen'.

Op een lynx

In Zeeland, naar is aangetoond,
heeft jarenlang een lynx gewoond.
Want achter het stadhuis te Veere
staat nog een bord met: lynx parkeren.

Trijntje Fop, uit Ongerijmde rijmen

Klassiek

Er was eens een koster in Fléry,
die zong heel klassiek misereri,
op een dag werd hij ziek,
hij moest naar de kliniek
en men vond in zijn buik een Bachterie.

Louis Verbeeck, Een droom met heel veel groen.

Woordspelingen

Humor in taal speelt doorgaans in op de dubbele woordbetekenis, op het letterlijk en figuurlijk taalgebruik. Denk maar aan reclameboodschappen, taalspelletjes, spitsvondigheden in gesprekken. Ludiek omgaan met woorden en zinnen geeft blijk van een rijke taalvaardigheid.
Mogelijkheden zijn er genoeg: creatieve omschrijvingen, spelen met uitdrukkingen, grappige omschrijvingen bedenken, aan woorden van andere betekenis toekennen door de context te veranderen, de schrijfwijze van woorden wijzigen in een bepaalde betekenis...
Enkele staaltjes.

Slaapkleed: een vermoeid kledingstuk
Huiswerk: schoolklus die je overal achtervolgt
Onze juf heeft een boontje voor koffie.
Hans had een zus: dat was een aardig Grietje!
"Nu word je groot", zei de heks, "een echt grootkapje!"
In het zwembad zei de gymleraar: "Neem even een plaspauze."
Liefde voor een zeemeermin: "Kon ik haar maar meerminnen!"

Ook in poëzie geeft figuurlijk taalgebruik de werkelijkheid een grotere zeggingskracht.

Heen en weer dromen

Mijn gedachten ontsnappen
door de mazen van het net.
Mijn hoofd en voeten hangen
aan een touw.
Mijn rug vleit zich
op een stroom van lucht.
En ik droom hemelsblauw.
De wind wiegt me zachtjes
heen en weer
tot de slaap komt,
tussen hemel en aarde.

Marat Bourov, 16e Soetendaellewedstrijd van Jeugd en Poëzie, 1996.

Welke verzen geven indrukken van voelen en zien weer?
Welke verzen vallen je op door hun beeldrijke taal?
Hoe vermengt de schrijver fantasie en werkelijkheid?
Waarom doet hij dat?
Welke verzen vallen op door het figuurlijk taalgebruik?

Beeldspraak en metaforen

Spreekwoorden, zegswijzen of uitdrukkingen geven aan het taalgebruik een extra dimensie.

Je kunt ze laten uitbeelden, vertellen of dramatiseren. Kinderen beleven onvervalst taalplezier aan het spelen met bijvoorbeeld de volgende spreekwoorden en uitdrukkingen:

Een appeltje voor de dorst
Zo blind als een mol
Iemand zwart maken.
Dat is een gladde jongen!
Dat loopt als een trein.
De appel valt niet ver van de boom.

De combinatie met beeldopvoeding ligt hier voor de hand. Tekeningen kunnen de figuurlijke betekenis verrassend verbeelden.

Verhalen en parabels uit het evangelie zijn ook hier inspiratiebron voor diepergaande metaforen:

> Zeven maal zeventig maal vergeven.
> Het is moeilijker voor een rijke om het Rijk Gods in te gaan dan voor een kameel om door het oog van de naald te kruipen.

In het volgende gedicht wordt de werkelijkheid met andere ogen bekeken. Daardoor wordt het gewone bijzonder.

> Gekleurde geuren
>
> Soms hebben geuren kleuren.
> Neem bijvoorbeeld mij nou:
> Na een bad ruik ik lichtblauw.
>
> Roze geurt mijn tante,
> rood ruik ik als ze me zoent.
> Groen hangt om mijn geraniums,
> oranje om een gepoetste schoen.
>
> Paars snoof ik eens op
> toen ik naast een opa stond.
> Wie een toverbal eet ademt
> gekleurde wolkjes in het rond.
>
> Uit een doos kleurpotloden
> komen ongelogen
> honderd kleine regenbogen.
>
> Bas Rompa, Binnenste buiten, Haarlem, Holland, 1986.

De combinaties van geuren en kleuren klinken eerder ongewoon. Zulke originele associaties werken aanstekelijk en prikkelen de fantasie.

De klanken van mijn muziek

De klanken
van mijn muziek
hoor ik pootjebaden

tot ik trillend
neerplons
in een diepe duik.

Mijn lichaam
tintelt
van plezier

hijgend
happend
naar lucht

schokkend
schuddend
spetterend...

Waar is mijn handdoek gebleven?

Nele Warson, Ik tover voor jou de hemel heel blauw,
GIVA, Hoeselt, 1994.

De muziek wordt voorgesteld als een zwempartij. Zo'n lang volgehouden vergelijking is een metafoor. In heel wat verzen bouwt de dichter vergelijkingen op. De schrijver geeft de muziek ook weer in het klankenspel van woorden.
In welke verzen merk je een beginrijm of alliteratie?
Waarom is er een witregel tussen strofe vijf en zes?
Wat denk je van het slotvers? Welke stemmingen drukt het uit?

Als een vogel
die op zijn wieken wijd
over diepe oceanen glijdt

en lange echo's
in de verte tot één
enkele toon versmelt
blijf jij alleen
met je pijn.

Ik wil je omringen
met wolkjes troost
en slaapliedjes zingen

die glanzen
als zilverwit satijn...
Zal jouw verdriet
dan wat minder zijn?

Nele Warson, 13e Poëziewedstrijd Soetendaelle, Merchtem, 1993.

Welk vers geeft het thema van het gedicht kort weer?
Welke toon heeft dit gedicht?
Wat is het bijzondere aan dit gedicht?
Welke treffende beeldspraak spreekt jou aan?
Welke verzen wijzen op fantasie?

Personificatie

Mussen

Blij met het mooie weer
vergaderen de mussen
een eerste keer
Even later
breekt een straaljager hun getater.

Vergadering
voor
later.

Sine Van Mol, Het paard staat dood te zijn, Clavis Hasselt, 1994.

Met kinderlijke verbijzondering krijgen de dieren menselijke eigenschappen toegedicht. Dat geeft het gedicht een opmerkelijke, frisse zeggingskracht. De originele kijk op een alledaags tafereeltje zet aan om de wereld door een andere bril te bekijken.

Vlinder

Ik ben een vlinder
en daarom ben ik zo blij.
Ik fladder van hier naar ginder
want er zit een fladderend hartje in mij.

Lotte Broothaerts, 9 jaar, Merchtem.

Waarover gaat het gedicht?
Wat komt bij je op als je de titel leest of hoort?
Wat denk je over deze titel: 'Vlindermeisje'?
Hoe heeft de dichter zich ingeleefd in het leven van de vlinder?
Welke gevoelens wekt het gedicht bij je op?
Wat heeft de fantasie met de werkelijkheid te maken?
Wat treft je in de beschrijving van de vlinder?
Welke sleutel- of kernwoorden dragen de inhoud van het gedicht?
Welke beelden of welke muziek horen er volgens jou bij?

Herhalingen

Want er zijn dingen
die je niet kunt zeggen

soms wil ik huilen
dan lach ik maar
dan denken de anderen
wat doet die weer raar

soms wil ik zingen
maar loop ik te grommen
en wil ik liefst iets doen
dan zeg ik: verdomme

soms gebeurt 't dat water
verandert in zand
dan hangt de lucht
heel laag op het land

Ik kruip wel eens weg
achter muren en heggen
want er zijn dingen
die je niet kunt zeggen

Els Pelgrom, Nou hoor je het eens van een ander, Querido, 1982.

Herhaalt de dichter woorden of verzen? Waarom?
Beoogt de herhaling het effect van humor, spanning, verveling, dreiging, angst?

Fantasie

Fantasie geeft de werkelijkheid een andere betekenis. Daarbij zijn kinderen vaak onnavolgbaar in al hun vormen van expressie.

"En de doos is ons huis, met een deurtje erin."
"Ik teken boven mijn hoofd een wolkje dat kan praten..."
"Het paardje loopt zo snel... Ik geef het wel zes pootjes!"

Gedichten geven soms vorm aan de droom, het fantasierijke.

En als de tafel nu een eiland was
en de vloer dat was de zee
en het kleed dat was het weilandgras
He ja, toe speel even mee

K. Eyckman, Ruim je kamer op en andere liedjes.
Amsterdam, De Harmonie, 1982.

Spleen

Ik zit mij voor het vensterglas
onnoemlijk te vervelen.
Ik wou dat ik twee hondjes was,
dan kon ik samen spelen.

Godfried Bomans, uit 'Ongerijmde rijmen', Het Spectrum, Antwerpen.

1.2.2 NIET-TALIGE VORMEN

In onze directe omgeving worden we voortdurend geconfronteerd met niet-talige of nonverbale tekens. Denk maar aan lichaamstaal, gebarentaal, symbolen, pictogrammen, religieuze symbolen, tekens op landkaarten, weerkaarten, speelkaarten, logo's en ga zo maar door. Noch in mondeling, noch in schriftelijk taalgebruik zijn ze weg te denken.

Muzisch omspringen met niet-talige tekens heeft ook wel te maken met lay-out en vormgeving. Denk maar aan de samenstelling van affiches, uitnodigingen, wenskaarten, illustraties bij verhalen enzovoorts.
Of nog: speelse combinaties met zegswijzen, uitdrukkingen...

De vijfde klas speelt toneel!..

Leeruitstap naar het Verdronken Land van Saeftinge

Er het noorden bij verliezen
Niet weten uit welke kant de wind waait...
Hij raakt het noorden kwijt...

Prenten en illustraties stimuleren het voorstellingsvermogen. Hier komt taalbeschouwing om de hoek kijken: welke functie hebben die niet-talige tekens?

"Waarom gebruikt de tekenaar hier zo weinig kleuren?"
"Waarom staat hier iets geschreven in een tekstballonnetje?"
"Wat een grote letters hier! Waarom zijn die zo groot?"
"Waaraan kun je zien dat mama Eend ongerust was?"

In stripverhalen maken kinderen kennis met talrijke creatieve mogelijkheden van tekstopmaak, lay-out en niet-talige aspecten.

Vaak geven combinaties mooie resultaten:

veel 5en en 6en de ver3tige 11en

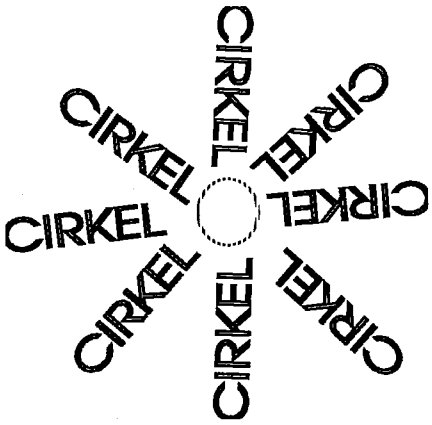

wwwwwwwWWWWWWWWIIIIIIIIINNNNNNNNNNDDDDD

**eieieie

Zulke ludieke creaties zijn een uitstekende uitvalbasis om de expressieve vormgeving van dit gedicht te waarderen.

BOEM

PAUKESLAG

daar ligt alles **PLAT**

O _____ O

weer razen violen celli bassen koperen triangel

trommels PAUKEN

razen rennen razen rennen **razen RENNEN**

STOP!

Paul van Ostayen, Verzameld Werk II, Den Haag, 1965.

Waarom gebruikt de dichter dit lettertype?
Wat heeft de dichter met het gebruik van hoofdletters of kleine letters voor?
Wat betekent die lijn in het vierde vers?
Wat is de bedoeling van de witruimtes?
Wat valt op bij het gebruik van de leestekens?
Vraagt dit gedicht om een illustratie?

2 BEGINSITUATIE

Aanleg

Kinderen beschikken van nature over de aanleg hun taal speels te gebruiken en te verrijken.
Dat uit zich al bij kleine kinderen wanneer ze experimenteren met klanken, woorden en zinnen of wanneer ze taalspelletjes verzinnen of grapjes uithalen.

Toch is het muzisch taalgebruik niet bij alle kinderen gelijk. Van meet af aan duiken verschillen op.

Uiteraard heeft de ontwikkeling van het muzisch taalgebruik te maken met het begripsvermogen van kinderen. Dat maakt immers deel uit van de cognitieve groeiprocessen die kinderen stap voor stap doorlopen.
Zo zullen jonge kinderen bijvoorbeeld vaker moeite hebben met grapjes of ironie. Ze zijn nog niet in staat om los te komen van de letterlijke boodschap. De dubbele bodem van sommige ludieke uitspraken ontgaat hun nog wel eens.
Ook woordspelingen begrijpen of figuurlijk taalgebruik doorzien veronderstelt een zeker abstractievermogen.
En om symboliek aan te voelen is het nodig dat kinderen loskomen van concrete betekenisverwijzingen. Kortom, het muzisch taalgebruik van kinderen staat in nauw verband met hun vermogen om afstand te nemen van de concrete werkelijkheid.

Het dynamisch-affectieve beïnvloedt eveneens het muzisch taalgebruik.
Zo blaken sommige kinderen van zelfvertrouwen en durven zich ongeremd uiten.
Andere twijfelen dan weer aan zichzelf, ze nemen bij gesprekken een eerder afwachtende houding aan.

Thuissituatie

Ook de thuissituatie en de belevingswereld spelen een grote rol.
Thuis, bij familie, in de buurt, bij vriendjes ervaren kinderen al dan niet het ludieke, het muzische van taal. In gezinnen waar de communicatie ook aan het ludieke plaats biedt, waar aandacht is voor symboliek, beeldspraak of creatief-expressieve taal, zullen kinderen sneller de rijke mogelijkheden van een muzisch taalgebruik herkennen. En of ze daar in aanraking komen met geschreven taal, maakt ook een groot verschil uit.

Eén en ander heeft gevolgen voor het muzisch taalgebruik op school.

Van meet af aan zal de school inspelen op de muzische taalontwikkeling en de aanleg van kinderen. Hoe meer kansen de school schept om de taalgevoeligheid bij kinderen aan te spreken, hoe vaardiger ze worden om hun taal ook muzisch te ontwikkelen.

Liesje draagt valstrikjes (blz. 12)

3 DOELEN BIJ MUZISCH TAALGEBRUIK

In het deelleerplan 'Muzisch taalgebruik' zijn de doelen geordend volgens de 'Algemene doelen' van Muzische opvoeding en de twee dimensies in het muzisch proces: beschouwen en creëren (zie Muzische Opvoeding - Algemeen deel: 5.1 en 5.2).

Verschillende doelen van het leerplan 'Nederlands' hebben te maken met het muzisch omgaan met taal. Hierna worden zulke doelen opgesomd. Ze ondersteunen en stimuleren het muzisch taalgebruik.

Bij elk doel staat de verwijzing naar het deelleerplan: 'Luisteren en spreken' (L. en S.), 'Lezen' (Le.), 'Schrijven' (Schr.) en 'Taalbeschouwing' (Tb.). Verwijzingen naar algemene doelen worden weergegeven met Ad.

3.1 BESCHOUWEN

1 Intensief gebruik maken van alle zintuigen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Klanken onderscheiden en erover nadenken (L.1.2.1)
- Klank- en stemnuances onderscheiden en erover nadenken (L.1.2.3)
- Communicatieve elementen waarnemen: o.a. oogcontact, mimiek, vormen van lichaamstaal, niet-talige tekens (L.1.3)
- Spreektechnische vaardigheden (S.2)
- Materiaal verzamelen (Schr.2.2.1)

2 De wereld, en in het bijzonder de muzische expressie ervan, met een open houding benaderen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind beleeft plezier in de omgang met mondelinge taal en in talige expressie. (L.en S. Ad. 14)
- Een kind is bereid om geconcentreerd te luisteren en inhoudsgericht te spreken door zich in te leven in een boodschap. (L. en S. Ad.16)
- Een kind wil persoonsgericht luisteren en spreken. (L. en S. Ad. 17)
- Een kind is bereid kritisch te luisteren en te spreken op grond van zijn eigen mening of op grond van informatie uit andere bronnen en neemt een onbevooroordeelde houding aan tegenover taalverscheidenheid en taalvariatie. (L.en S. Ad.18)
- Een kind wil geleidelijk de diepere dimensie van mondelinge communicatie ontdekken door waarderend, religieus en gelovig te luisteren en te spreken. (L.en S. Ad. 24)
- Een kind wil persoonsgericht leren lezen. (Le. Ad.16)
- Een kind is bereid kritisch te lezen. (Le. Ad. 17)
- Een kind is bereid waarderend, religieus en gelovig te leren lezen. (Le. Ad.20)
- Een kind staat open voor en verwondert zich over taal en taalgebruik. (Tb. Ad. 20)

- Een kind wil een onbevooroordeelde houding aannemen tegenover taalverscheidenheid en taalvariatie en tegenover het taalgebruik van anderen. (Tb. Ad. 27)

3 De eigenheid van de muzische expressievormen aanvoelen, begrijpen en waarderen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind is bereid kritisch te luisteren en te spreken op grond van zijn eigen mening of op grond van informatie uit andere bronnen en neemt een onbevooroordeelde houding aan tegenover taalverscheidenheid en taalvariatie. (L. en S. Ad.18)
- Een kind wil geleidelijk de diepere dimensie van mondelinge communicatie ontdekken door waarderend, religieus en gelovig te luisteren en te spreken. (L. en S. Ad.24)
- Talige geluiden waarnemen (L.1.2), zoals:
  Klanken onderscheiden en erover nadenken. (L.1.2.1)
  Klank- en stemnuances onderscheiden en erover nadenken. (L.1.2.3)
- Communicatieve elementen waarnemen. (L.1.3)
- Talige boodschappen decoderen, begrijpen en interpreteren (L.2.2), waaronder in het bijzonder stilistische aspecten:
  Op zins- en tekstniveau (L.2.2.1.3)
  Op betekenisniveau (L.2.2.1.4)
- Talige boodschappen beoordelen, waaronder esthetische en expressieve waarde. (L.3.1.2)
- Een kind kan kritisch nadenken over zijn leesgedrag en over zijn eigen en andermans gebruik van de geschreven taal. (Le. Ad.10)
- Een kind is bereid kritisch te lezen. (Le.Ad.17)
- De vorm van talige boodschappen beoordelen. (Le.3.1 en diverse onderliggende doelen)
- Materiaal selecteren op grond van expressieve en creatieve waarde. (Schr.2.2.2)
- Teksten verzorgen, waaronder de vormgeving. (Schr.2.2.5)
- Nadenken over "Hoe wordt er gecommuniceerd?" (Tb.6)
- Nadenken over "Wat is de weg en wat zijn de middelen?" (Tb.8), waaronder:
  Klankverwante woorden (Tb.8.8.6)
  Spreektechnische aspecten (Tb.8.8.7)
  Expressieve aspecten van taal (Tb.8.8.8)
  Figuurlijk taalgebruik (Tb.8.11.7)
  Stijl, stilistische aspecten (Tb.8.11.10)

4 Gevoelig zijn voor het overdrachtelijk of symbolisch karakter van een muzische expressievorm

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Talige boodschappen decoderen, begrijpen en interpreteren op betekenisniveau: figuurlijk taalgebruik, letterlijke en overdrachtelijke betekenis, beeldspraak... (L.2.2.1.4)
- Talige boodschappen interpreteren: betekenissen. (Le.2.2.3)

- Talige boodschappen beoordelen, waaronder het betekenisniveau. (Le.3.1.2)
- Materiaal selecteren volgens expressieve en creatieve waarde. (Schr.2.2.2)
- Teksten verzorgen, nalezen, herwerken naar stilistische aspecten. (Schr.2.2.5)
- Nadenken over betekenissen: figuurlijk taalgebruik, letterlijke en overdrachtelijke betekenis, beeldspraak, spreekwoorden, zegswijzen, uitdrukkingen. (Tb.8.11.7 en 8.11.8)
- Nadenken over stijl, stilistische aspecten in verband met semantiek. (Tb.8.11.10)

5 De ander in zijn expressie willen ontmoeten

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind is bereid om geconcentreerd te luisteren en inhoudsgericht te spreken door zich in te leven in een boodschap. (L. en S. Ad.16)
- Een kind wil persoonsgericht luisteren en spreken. (L. en S. Ad.17)
- Een kind is bereid geconcentreerd en inhoudsgericht te lezen. (Le.Ad.15)
- Een kind wil persoonsgericht leren lezen. (Le.Ad.16)
- Een kind staat open voor en verwondert zich over taal en taalgebruik. (Tb.Ad.20)
- Een kind heeft een onbevooroordeelde houding tegenover taalverscheidenheid en taalvariatie en tegenover het taalgebruik van anderen. (Tb.Ad.27)

6 De band leggen met de eigen innerlijke wereld

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind is bereid een beluisterde boodschap te verwerken in zijn denken, handelen en voelen. (L.Ad.20)
- Een kind streeft ernaar verwerkend te leren lezen. (Le.Ad.19)
- Voorkennis mobiliseren. (Le.2.2.3)
- Materiaal verzamelen, door onder meer te putten uit gevoelsleven, ervaring en beleving,fantaseren, associëren... (Schr.2.2.1)

7 Willen kennis maken met de wereld van de kunst

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Boodschappen integreren (Le.3.2), zoals:
  Waardering opbrengen.
  Eën boek, een artikel lezen naar aanleiding van een tekst.
  Een film, een video, een diamontage... bekijken naar aanleiding van een tekst en ermee vergelijken.
  Nieuwsgierig zijn naar andere boeken en andere infobronnen.

8 Genieten van een kunstzinnige expressie of een kunstwerk

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Boodschappen integreren (L.3.2.2), zoals:
  Emoties ervaren en uiten bij een boodschap.
  Zijn genoegen, zijn vreugde enz. uiten na een boodschap.
- Een kind beleeft plezier in de omgang met mondelinge taal en in talige expressie. (L. en S. Ad.14)
- Plezier beleven aan lectuur. (Le.3.2.2)
- Een kind beleeft plezier in de omgang met schriftelijke taal en in schriftelijke talige expressie. (Le.Ad.14)
- Een kind beleeft plezier aan schrijven en aan schriftelijke talige expressie. (Schr.Ad.17)
- Een kind beleeft plezier aan taalbeschouwing en aan het spel ermee. (Tb.Ad.25)

9 Over kunst communiceren

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Communicatieve vaardigheden ontwikkelen, zoals
  Taalhandelingen ontwikkelen (S.1.4 tot S.1.27)
  Communicatieve conventies (S.1.28 tot S.1.38)
- Talige boodschappen integreren, zoals
  Een boodschap kunnen vergelijken met de eigen mening of met een andere mening. (L.3.2.2)
- Esthetische waarde, originaliteit en creativiteit van niet-talige en talige boodschappen beoordelen. (Le.3.1.1 en 3.1.2)

10 Ervaren dat het schoonheidsbeleven of de smaak van mensen verschilt

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind is bereid om geconcentreerd te luisteren en inhoudsgericht te spreken door zich in te leven in een boodschap. (L. en S. Ad.16)
- Een boodschap kunnen vergelijken met de eigen of met een andere mening. (L.3.2.2)
- Een kind wil persoonsgericht leren lezen. (Le.Ad.16)
- Napraten en van gedachten wisselen over leeservaringen met anderen. (Le.3.2.2)

11 Over kunstzinnige expressies een oordeel geven

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind kan kritisch nadenken over zijn eigen en andermans luisteren spreekgedrag en mondeling gebruik van de taal; over zijn leesgedrag en over zijn eigen en andermans gebruik van de geschreven taal. (L. en S., Le.Ad.10)

- Niet-talige en talige boodschappen beoordelen bij luisteren en lezen. (L. en Le.3.1.1., 3.1.2, 3.1.3 en de onderliggende doelen)
- Op tekorten of kwaliteiten van een boodschap wijzen. (L.3.2.2)

3.2 CREËREN

12 Erop gericht zijn de eigen ideeën, gevoelens, ervaringen en waardering in muzische taal uit te drukken

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind beheerst de taal zodanig dat het, op zijn niveau luisterend, de boodschap van de andere, als die zijn gedachten en gevoelens uit, kan en wil waarnemen, begrijpen en verwerken en dat het, op zijn niveau sprekend, de andere kan, wil en durft meedelen wat het ervaart, beleeft, voelt en denkt. (L. en S. Sd.)
- Een kind beheerst de taal zodanig dat het wil, durft en op zijn niveau kan schrijven wat het waarneemt, beleeft, ervaart, voelt, denkt en doet. (Schr.Sd.)
- Een kind tracht expressief te spreken (S.Ad.22) en te schrijven. (Schr.Ad.23)
- Expressief, muzisch spreken: zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties vanuit de eigen verbeelding en daarop inspelen. (S.1.44)
- Nadenken over "Hoe wordt er gecommuniceerd?" (Tb.6)

13 Erop gericht zijn muzische expressiemogelijkheden te exploreren en ermee te experimenteren

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een schrijfstrategie bepalen en volgen om visuele en schriftelijke boodschappen vorm te geven. (Schr.2.2 en onderliggende doelen)
- Boodschappen en teksten integreren in manuele, muzikale, lichamelijke en dramatische expressie. (Le.3.2.1 en 3.2.2)
- Deelnemen aan allerlei soorten van gesprekken en dramatische werkvormen. (S.1.32)
- Expressief muzisch spreken: zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties en vanuit de eigen verbeelding en beleving daarop inspelen. (S.1.44)
- Nadenken over "Wat is de weg en wat zijn de middelen?" (Tb.8), onder meer
  - Klankverwante woorden (Tb.8.8.6)
  - Spreektechnische aspecten (Tb.8.8.7)
  - Expressieve aspecten van taal (Tb.8.8.8)
  - Stijl en stilistische aspecten van zinnen (Tb.8.10.3.9)
  - Visuele aspecten van de tekststructuur (Tb.8.10.4.5)
  - Figuurlijk taalgebruik (Tb.8.11.7)
  - Stijl, stilistische aspecten in verband met semantiek (Tb.8.11.10)

14 Technische vaardigheden in verband met muzische vormgeving trachten te beheersen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind tracht expressief te spreken (S.Ad.22) en te schrijven. (S.Ad 23)
- Stem geven, vormen en verzorgen. (S.2.2)
- Articulatie verzorgen. (S.2.3)
- Accentuering en intonatie verzorgen. (S.2.4)
- Klanknabootsingen, rijmwoorden, stafrijmen vormen. (S.3.1)
- Vergelijkingen kennen, gebruiken, en vormen. (S.3.5.10)
- Figuurlijk taalgebruik herkennen en gebruiken. (S.3.4.8)
- Kunnen selecteren op grond van expressieve en creatieve waarde. (Schr.2.2.2)

15 Voorstellingsvermogen, fantasie of verbeelding durven aanspreken

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties en vanuit de eigen verbeelding en beleving daarop inspelen. (S.1.44)
- Spreken over voorstellingen en situaties uit de fantasie. (S.1.9)
- Materiaal verzamelen: putten uit gevoelsleven, ervaring en beleving, fantaseren, associëren. (Schr.2.2.1)

16 Gericht zijn op een oorspronkelijke vormgeving

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind tracht expressief te spreken (S.Ad.22) en te schrijven. (Schr.Ad.23)
- Een kind wil en durft spreken en is bereid aan gesprekken deel te nemen. (L. en S. Ad.15)
- Een kind wil en durft schrijven. (Schr.Ad.19)
- Nieuwe ideeën opdoen, opzoeken, toepassen. (Le.3.2.1 en 3.2.2)
- Nieuwe combinaties en plannen maken. (Le.3.2.1 en 3.2.2)

17 Gericht zijn op een verstaanbare of sprekende vormgeving

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind ziet in dat luisteren en spreken basisvaardigheden zijn om zich als persoon in de samenleving te ontplooien en te handhaven. (L. en S. Ad.6)
- Een kind kan mondelinge boodschappen van anderen verwerken en eigen boodschappen mondeling aan anderen overdragen, onder meer in relevante situaties binnen en buiten de school, op een voor zijn niveau doeltreffende en verzorgde wijze. (L. en S. Ad.8)

- Een kind kan bij zijn schrijven aan anderen communicatieve, schrijfstrategische, schrijftechnische, taalkundige en spellingvaardigheden op zijn niveau toepassen. (Schr.Ad.13)
- Nadenken over 'Hoe wordt er gecommuniceerd?" (Tb.6)

18 Werken vanuit geloof in eigen kunnen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind wil en durft spreken en is bereid aan gesprekken deel te nemen. (L. en S. Ad.15)
- Een kind wil en durft schrijven. (Schr.Ad.19)
- Een kind kan als taalbeschouwer zijn taalgebruik plannen, sturen en bewaken en zo zijn taal meer bewust gebruiken en verbeteren. (Tb.Ad.18)

19 Genoegen beleven aan muzisch bezig zijn

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind beleeft plezier in de omgang met mondelinge taal en in talige expressie. (L. en S. Ad.14)
- Een kind beleeft plezier in de omgang met schriftelijke taal en in talige expressie. (Le.Ad.14)
- Een kind beleeft plezier aan schrijven en aan schriftelijke talige expressie. (Schr.Ad.17)
- Een kind beleeft plezier aan taalbeschouwing en aan het spel ermee. (Tb.Ad.25)

20 Overal mogelijkheden tot muzische vormgeving ontdekken en toepassen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind tracht expressief te spreken (S.Ad.22) en te schrijven. (Schr.Ad.23)
- Expressief, muzisch spreken, zoals:
  Zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties vanuit de eigen verbeelding en beleving en daarop inspelen. (S.1.44)
  Een boodschap overbrengen ondersteund met lichaamstaal. (S.1.45)
  Alleen of in groep een grap, een raadsel, rijmpjes, gedichten, sprookjes, verhalen vertellen, een poppenspel, dialogen, toneelstukjes... naar voren brengen. (S.1.46)
- Teksten expressief voorlezen. (Le.3.2.2)
- Niet-talige boodschappen integreren (Le.3.2.1), zoals
  Boodschappen integreren in manuele, muzikale, lichamelijke en dramatische expressie. (Le.3.2.1)
  Boodschappen navertellen en herscheppen aan de hand van visueel materiaal. (Le.3.2.1)
- Talige boodschappen integreren, zoals:
  teksten navertellen en herscheppen, aanvullen en veranderen, in dramatische werkvormen verwerken en toepassen... (Le.3.2.2)

- Nadenken over spreektechnische aspecten; articulatie, accent, intonatie. (Tb.8.8.7)
- Nadenken over expressieve aspecten van taal. (Tb.8.8.8)
- Nadenken over figuurlijk taalgebruik. (Tb.8.11.7)
- Nadenken over stijl, stilistische aspecten in verband met semantiek. (Tb.8.11.10)

21 Het muzisch bezigzijn zelf kunnen verrijken en sturen

Dit doel wordt ondersteund door onder meer deze doelen uit het leerplan 'Nederlands'.

- Een kind is er zich van bewust dat het zijn luister- en spreekgedrag kan sturen en verbeteren. (L. en S. Ad.7)
- De hulp of medewerking van anderen inroepen. (S.1.22)
- Een kind is er zich van bewust dat het zijn leesgedrag kan sturen en verbeteren. (Le.Ad.7)
- Een kind kan leesvaardigheden en -strategieën aanwenden, rekening houdend met de totale leessituatie, de tekstsoort en het verwerkingsniveau. (Le.Ad.9)
- Communicatieve elementen integreren (L.3.2.3 en Le.3.2.3), zoals
  Andere hulpmiddelen kiezen of hulpmiddelen anders gebruiken.
  Zijn communicatief gedrag aanpassen.
  Zijn voorleesgedrag aanpassen en bijsturen.
  Bij voorlezen allerlei spreektechnische vaardigheden doeltreffend toepassen: ademhalen, stemgeven, accentueren...
- Een kind is bereid over zijn schrijfgedrag en zijn schrijfproducten na te denken. (Schr.Ad.18)
- Een kind is bereid kritisch te staan tegenover zijn schrijven. (Schr.Ad.25)
- Ervaren en beseffen dat de kwaliteit van visuele boodschappen en van teksten verbeterd kan worden door er met anderen over te spreken. (Schr.1.5)
- Een kind kan als taalbeschouwer zijn taalgebruik plannen, sturen en bewaken en zo zijn taal meer bewust gebruiken en verbeteren. (Tb.Ad.18)

4 HOE WERKEN WE AAN MUZISCH TAALGEBRUIK?

4.1 UITGANGSPUNTEN

Wil je als leerkracht en in het team kinderen kansen geven om hun muzisch taalgebruik en hun spontane drang naar expressie te ontwikkelen, is het goed dat je:

- voor muzisch taalgebruik een stimulerende leeromgeving **creëert**,
- kinderen in een open klimaat **begeleidt** bij zulke activiteiten waarin die muzische taal kansen krijgt,
- jezelf als leerkracht zo **ontwikkelt** dat je werkvormen kent en beheerst waarbij kinderen het muzische in de taal kunnen ontdekken.

4.1.1 VOOR MUZISCH TAALGEBRUIK EEN STIMULERENDE LEEROMGEVING CREËREN

Dat heeft ermee te maken dat je als leerkracht in het team en in je klas een open en positieve sfeer creëert. Dat is een sfeer waarin kinderen zichzelf kunnen en mogen zijn, eigen ervaringen, gedachten, gevoelens en emoties mogen uitdrukken.

Daarnaast dien je de leerlingen via goed gekozen activiteiten aan te zetten om op een muzische of kunstzinnige manier met taal om te gaan.

Dat kun je als leerkracht nastreven door:

- taalopvoeding te koppelen aan de ervaringen en belevingen van kinderen,
- activiteiten op te zetten waarbij muzisch taalgebruik volop kansen krijgt, zoals een boekenweek, een onthaalmoment, en weeksluiting,
- muzisch taalgebruik in allerlei leergebieden te integreren, in het bijzonder ook in de andere domeinen van de muzische opvoeding,
- in de klas ruimte te voorzien voor een creahoek, dramahoek, poppenkast,
- ruimte te creëren om te experimenteren met taal, denk maar aan lees- en schrijfhoeken, een klasboek, een eigen gedichtenbundel,
- mondelinge en schriftelijke expressiemomenten in taallessen in te lassen,
- poëzie kansen te geven: werken met gedichten, poëziebundels in de klasbibliotheek, een dichter of schrijver uitnodigen in de klas.

4.1.2 MUZISCH TAALGEBRUIK BEGELEIDEN

Om de leerlingen de muzische dimensie van taal te helpen ontdekken is het ook belangrijk dat je je als leerkracht een onderwijsstijl of een manier van werken eigen maakt waardoor de kinderen zich in hun muzische ontwikkeling ondersteund voelen.

Dat begeleiden van de muzische ontwikkeling bestaat uit:
- observeren,
- inleven,
- aanmoedigen,
- waarderen.

Observeren

Observeren betekent dat je als leerkracht onder meer:

- weet krijgt van de beginsituatie en aanleg van de kinderen in je klas, van hun interesses en motivatie,
- aandacht opbrengt voor hun originaliteit,
- hun muzische grondhouding stimuleert in expressievakken, maar ook daarbuiten.

Inleven

Inleven houdt onder meer in dat je als leerkracht

- jezelf onbevangen opstelt tegenover de kinderlijke leefwereld,
- aansluit bij wat kinderen zelf zeggen of schrijven, horen of lezen, en bij onderwerpen waarvoor ze belangstelling opbrengen,
- zelf actief meedoet bij expressieve momenten in muzische taalactiviteiten, bijvoorbeeld bij het maken van een klaslied, bij het voorbereiden van een viering,
- alert bent voor 'taalgevoelige' situaties en erop inspeelt, door onder meer bewondering en verwondering te tonen bij een knap geschreven verhaal, een sprankelend stukje poëzie,
- je zelf expressief omgaat met een gedicht, een verhaal, een rollenspel.

Aanmoedigen en waarderen

Kinderen aanmoedigen en waarderen betekent dat je als leerkracht

- aandacht opbrengt voor de speelse, en spontane taal van kinderen,
- de muzische taal van de kinderen positief waardeert, stimuleert en uitlokt,
- tijd neemt om te genieten van occasionele muzische momenten in het klasleven, zoals een goedgekozen grap, een woordspeling, een komische uitspraak,
- kinderen feedback geeft over hun taalgebruik in allerlei luister-, spreek-, lees- en schrijfsituaties,
- bij je evaluatie rekening houdt met de eigenheid van de kinderen; hun spreekdurf, hun verbeeldingskracht.

4.1.3 ALS LEERKRACHT EEN MUZISCHE GRONDHOUDING ONTWIKKELEN

Als je het muzisch taalgebruik van kinderen wilt aanmoedigen, veronderstelt dit dat je als leerkracht ook een muzische grondhouding voorleeft en aandacht hebt voor het kunstzinnige in de taal.

Dat houdt in dat je als leerkracht:

- belangstelling hebt voor de muzisch-expressieve mogelijkheden van gesproken en geschreven taal,
- je eigen taalgebruik tracht te verrijken (bijvoorbeeld met uitdrukkingen, synoniemen, woordspelingen, enz.),
- voortbouwt op de speelse en natuurlijke verwondering die kinderen opbrengen voor taal,
- op zoek gaat naar kinder- en jeugdboeken of poëzie,
- op de hoogte blijft van muzisch-creatieve evenementen, zoals toneel, show of musical,
- in je taalonderwijs nieuwe paden durft te bewandelen,
- nieuwe ideeën in werkvormen uitwisselt met collega's,
- creativiteit kansen geeft in de meeste taallessen en andere leergebieden.

4.2 HOE PAK JE HET AAN?

In het klasleven kun je twee sporen volgen om met kinderen muzisch taalgebruik te beschouwen en te creëren.

- Occasioneel en gekoppeld aan activiteiten in verschillende leergebieden.
- Activiteiten binnen taalopvoeding.

4.2.1 IN VERSCHILLENDE LEERGEBIEDEN

Er doen zich in het klasleven veel onverwachte, toevallige gelegenheden voor die je kunt aangrijpen om muzisch met taal om te gaan. Dat zijn dan occasionele momenten.

Zo kun je

- de kinderen confronteren met kunstzinnig taalgebruik in het leven en de dingen van alledag,
- uitnodigen tot expressieve taal bij informele gesprekken, tussendoortjes, kringgesprekken,
- muzisch taalgebruik uitlokken bij spontane reacties van de kinderen op bepaalde situaties,
- een ludieke nabespreking stimuleren bij het beluisteren van een muziekstuk, een lied, een gedicht, een verhaal.

Ook in godsdienst, wereldoriëntatie, muzikale opvoeding, beeldopvoeding, dramatisch spel en bewegingsexpressie liggen kansen voor het rapen.

Denk maar aan

- stilstaan bij poëtische of speelse teksten op voorwerpen of in mediaboodschappen (bijvoorbeeld: bidprentje, affiche, folders...),
- een mooie tekst lezen rond een evangelieverhaal of een liturgisch feest,
- schrijven van een gebed of bezinningstekstje,
- een sfeervolle tekst maken bij een ervaring in de natuur,
- genieten van passende muziek bij een diamontage over de lente,
- een ludiek weerbericht verzinnen,
- stilstaan bij opschriften en tekens aan gebouwen,
- een historisch gegeven dramatiseren en er dialogen voor bedenken,
- beroepen kritisch omschrijven en laten raden,
- een gedicht zoeken over beroepen die in een thema aan de orde zijn,
- zelfgemaakte verzen maken en zingen bij een gekend lied,
- een affiche drukken met stempeltechniek,
- een verhaal verzinnen rond een ruimtetuig dat met vindmateriaal is ontworpen,
- slogans verzinnen voor een sportdag,
- een idee bij filosoferen met kinderen in een metafoor of een overdrachtelijk op te vatten zin verwerken; of voor het gesprek van een metafoor uitgaan.

4.2.2 BINNEN TAALOPVOEDING

Vooral binnen taalactiviteiten of lessen Nederlands kun je de kinderen helpen hun muzisch taalgebruik te ontwikkelen of het kunstzinnige in de taal te ontdekken. Dat begint al in de kleuterschool en loopt door in de lagere school, zij het met andere accenten.

In de kleuterschool

In de kleuterschool speelt de leerkracht bewust in op de ontwikkelende muzische gezindheid van kleuters. Het komt er op aan de kansen die zich voordoen, meteen aan te grijpen.

Denk maar aan:

- reacties van jonge kleuters tijdens een kringgesprek, bij poppenspel,
- het weergeven van gevoelens bij het voorlezen uit een prentenboek,
- taalplezier bij een gedicht, een uitbeelding of een toneelstukje,
- spontane klanknabootsing en rijmen bij dramatisch spel,
- gedichten als muzische start of afsluiter bij een belangstellingscentrum, bijvoorbeeld 'Ik ga lekker slapen'.

Papa-beer

Ik heb een beer
een knuffelbeer
Hij kan brommen
snurken
heel gevaarlijk
grommen
Net
als papa
in zijn bed.

Maar dàt, meneer,
is mama's beer!

Geert de Kockere

Zowel bij de jongste als bij de oudere kinderen komen gedichten niet zomaar uit de lucht vallen. Gedichten worden al eens verweven tussen allerlei activiteiten.

- Als dagopening of om de dag af te sluiten.
- Om sterker de actualiteit te ervaren.
- Als sfeerschepping om een onderwerp bespreekbaar te maken.
- Om het puur genieten van de dichterlijke taal.
- Om tot rust te komen, verwonderd en bewonderend de wereld te bekijken.
- Om ervaringen en gevoelens dieper te beleven.

In de lagere school

In de lagere school zal vaak expliciet aan de ontwikkeling van muzische taalgebruik worden gewerkt. Zowel bij luisteren, lezen, spreken en schrijven als tijdens momenten waar met de leerlingen op het kunstzinnig van de taal gereflecteerd wordt (een aspect van taalbeschouwing).

Luisteren

- Beeldrijke taal herkennen en appreciëren, in onder meer een vertelling.
- Evocatieve teksten en poëzie beluisteren en ervan genieten.
- Poëtische taal vergelijken met 'gewone' taal.
- Goedgekozen woordspelingen in reclametaal appreciëren.
- De klankkleur van een gedicht weergeven met Orff-instrumenten.

Spreken

- Vertellen vanuit eigen beleving, bij prenten, bij afbeeldingen.
- Raadsels vertellen.
- Gevoelens en stemmingen uiten bij een beluisterd sprookje, een verhaal.
- De hoofdfiguren uit een verhaal gestalte geven in de poppenkast.
- Een passend taalregister gebruiken bij een rollenspel of nieuwsbericht.
- Improviseren rond alledaagse situaties: iemand begroeten, feliciteren, berispen, afscheid nemen.
- Een schimmenspel spelen, al dan niet met vertellers en passende muziek.
- Een gedicht vertalen in een rollenspel, een dialoog, een monoloog.
- Teksten en gedichten expressief voorlezen of voordragen.
- Dichters in spe lezen voor uit eigen werk.
- De oudste leerlingen evoceren in groep een gedicht met woord, beeld, klank en licht.

Lezen

- Expressieve of kunstzinnige teksten herkennen in de eigen leefwereld.
- Expressief woordgebruik en beeldspraak waarderen.
- Een knappe natuurbeschrijving uit een boek voorlezen.
- Beeldrijke taal uitbeelden: wuivend gras, zingende bomen, rollende golven.
- Expressief lezen met passende articulatie, stembeheersing, ritme en intonatie.
- Een fragment uit een jeugdboek spelen of improviseren.
- Leesbevordering: prentenboeken, de leeskring, jeugdboeken, jeugdboekenweek, kennismaken met auteurs.
- Lezen in een bundel verzamelde gedichten van kinderen.
- Genieten van het uurtje vrij lezen.
- Bewondering uiten voor de schrijfstijl van een jeugdauteur.
- Een verrassend fragment uit een kinder- of jeugdboek herlezen.
- Pret beleven aan humoristische scènes in een verhaal of boek.
- Zich inleven in de gevoelens van de hoofdfiguren uit een verhaal.
- Stilstaan bij de manier waarop een schrijver andere culturen tekent.
- Gevoelens en gedachten die bij het lezen opkomen, verwoorden.
- Een originele, verrassende ontknoping van een verhaal waarderen.
- Het eigen leesplezier met anderen delen.

Schrijven

- Een verrassend slot bedenken bij een verhaal.
- Verhalende teksten ombouwen tot dialogen en omgekeerd.
- Per twee een verhaal schrijven (een tweeluik).
- In groep een doorgeefverhaal verzinnen.
- Een ludieke reactie of een creatief weerbericht schrijven.
- Korte sfeerteksten schrijven bij illustraties of foto's.
- Gedichten schrijven.
- Een gedicht herschrijven als een verhaal.
- Spelen met rijm, alliteraties, woorden die beweging, kleur, gevoelens weergeven.
- In de poëziekrant: creatieve verzen origineel vormgeven.

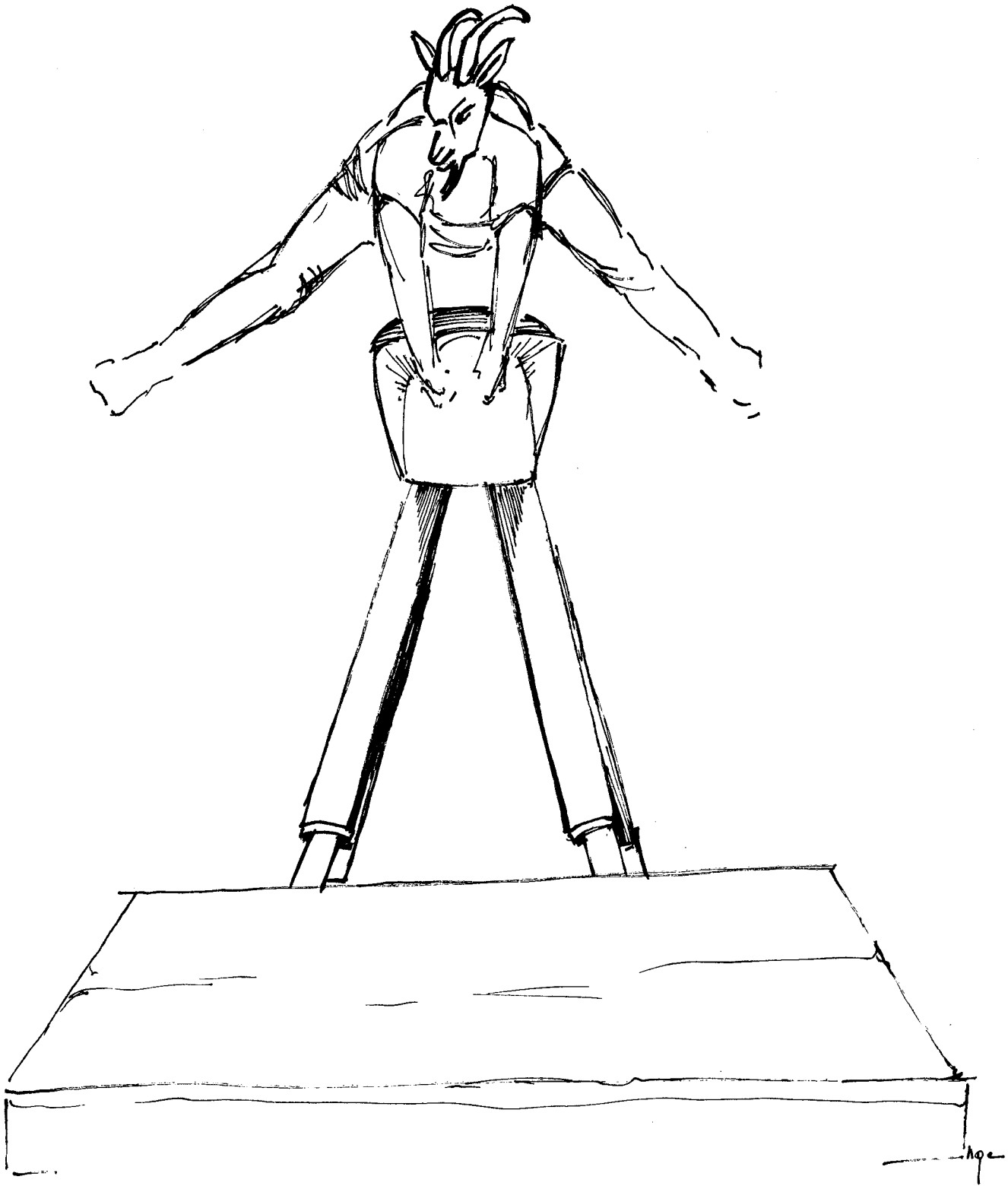

Dierendag: de bok sprong over de bok (blz. 16)

5 EVALUEREN

Wie wil evalueren hoe het muzisch taalgebruik van kinderen ontwikkelt, neemt het best volgende vuistregels in acht:

- evalueer de ontwikkeling van het individuele kind,
- observeer de vooruitgang,
- leg de klemtoon op zelfevaluatie.

5.1 EVALUEER DE ONTWIKKELING VAN HET INDIVIDUELE KIND

Taalcreativiteit en het vermogen muzisch om te gaan met taal zijn voor elk kind verschillend. Respect voor de eigenheid en een grote dosis waardering voor ieder kind met eigen aanleg, karakter en tempo zijn daarbij richtinggevend.

5.2 OBSERVEER DE VORDERINGEN

Wie het muzisch taalgebruik observeert, gaat uit van en zoekt antwoorden op onder meer volgende vragen.

- Hoe drukt dit kind eigen ervaringen, gevoelens en gedachten uit?
- Krijgt dit kind de nodige aandacht om zijn uitdrukkingsmogelijkheden te verruimen?
- Wat is in aanleg bij dit kind duidelijk aanwezig en durft het kind dat beleven?
- Uit dit kind zich vooral op een eigen wijze in rollenspel, poppenspel?
- Waaruit blijkt dat dit kind durft improviseren of experimenteren (met taal)?
- Is dit kind vooral creatief bij het spreken, het schrijven of/en in poëzie?
- Hoe benadert dit kind creaties van anderen en van zichzelf?
- In hoeverre geeft dit kind blijk van een originele kijk op de werkelijkheid?
- Geniet het kind van het muzisch bezig zijn?

5.3 MET HET OOG OP ZELFEVALUATIE

Om muzisch taalgebruik te stimuleren, is het goed dat de leerkracht samen met de leerling terugblikt op voorbije activiteiten.

- Ga samen met het kind na bij welke muzische activiteiten het zich sterk betrokken voelde en waarom dat zo was.
- Bespreek met het kind hoe je kunt leren van creaties van anderen.
- Keer terug op de stappen die het kind ondernam om een verhaal te schrijven.
- Benadruk het origineel taalgebruik van een kind.
- Laat een kind al eens uitleggen hoe het tot een rijke taalexpressie komt (dat het bijvoorbeeld naar synoniemen zoekt, dat het woorden uit verschillende velden bij elkaar brengt...).

Ludiek omgaan met woorden en zinnen (blz. 17)

6 ORGANISATIE OP SCHOOLNIVEAU

6.1 VERTICALE SAMENHANG

Overleg en samenwerking leiden tot een coherente leer- of ontwikkelingslijn rond muzisch taalgebruik. Een team dat daarvan werk wil maken, kan zich laten leiden door onder meer volgende vragen.

- Wat voorzien de leerplannen Nederlands rond muzisch taalgebruik?
- Waar plaatst het team muzisch taalgebruik in de verschillende domeinen van taalopvoeding: luisteren, lezen, spreken en schrijven? En in andere leergebieden?
- Hoe zit het met het muzisch taalgebruik in bestaande projecten, gemeenschappelijke vieringen?
- Welke kansen bieden de weekopening en -sluiting, onthaalmomenten, opendeurdagen en geplande feesten voor muzisch taalgebruik?
- Welke initiatieven kunnen uitgaan van een werkgroep rond muzische opvoeding? Hoe worden de leerlingen daarbij ingeschakeld?

6.2 HORIZONTALE SAMENHANG

Wie als leerkracht het muzisch taalgebruik volop kansen wil geven in de klas, schenkt aandacht aan onder meer volgende overwegingen.

- Hoe zit muzisch taalgebruik verweven in het dagelijks schoolleven en in activiteiten in de klas?
- Op welke wijze wordt muzisch taalgebruik als tussendoortje geïntegreerd: om een activiteit af te ronden, bij het begin of het eind van de schooldag, als adempauze?
- Hoe wordt muzisch taalgebruik geïntegreerd in de godsdienstles, in wereldoriëntatie, in muzikale opvoeding, in bewegingsexpressie?
- Welke muzische werkvormen komen regelmatig aan bod in de klas?
- Is er een evenwichtig aanbod rond poëzie, creatief schrijven, dramatiseren, toneel, kinder- en jeugdliteratuur?
- Hoe worden keuzeactiviteiten voorzien rond muzisch taalgebruik?
- Hoe krijgt muzisch taalgebruik een plaats in thema's, in projecten?
- Bij welke klasactiviteiten is muzisch taalgebruik vooral merkbaar?
- Is er voldoende samenhang met andere muzische activiteiten?

LEZEN

IS BELANGRIJK

7 ONDERWIJS- EN LEERMIDDELEN

Voor het stimuleren van muzisch taalgebruik kunnen volgende materiële voorzieningen bijzonder nuttig zijn:

- een schrijfhoek, leeshoek...,
- prentenboeken, verhalenboeken, kinderboeken, poëziebundels,
- schrijfpapier van verschillende grootte,
- een prikbord,
- zelfgemaakte en andere muziekinstrumenten,
- taalspellen, Scrabble-speldoos.

Spreek jij
of luister ik?

8 BIBLIOGRAFIE

CENTRALE RAAD VOOR HET KATHOLIEK LAGER ONDERWIJS,
Muzische opvoeding in de basisschool.
Brussel, CRKLO, 1980.

DEKKERS P.,
Werkplan taal, stellen.
Den Bosch, Malmberg, Amphi-reeks, 1980.

DEKKERS P.en BOK Ad.,
Driehonderdmaal taal.
Den Bosch, Malmberg, Praxis 46, 1986.

NIJMEEGSE WERKGROEP TAALDIDACTIEK,
Taaldidactiek aan de basis.
Groningen, Wolters-Noordhoff, 1992/4

LEYSEN A.,
Poëzie in de basisschool.
Gids voor Basisonderwijs, 1993.

MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS,
Basisonderwijs: Ontwikkelingsdoelen en eindtermen.
Besluit 27 mei 1997. Decreet 15 juli 1997.
Brussel, Departement Onderwijs, Afdeling Informatie en Documentatie, 1997.

REYNDERS B. et al.,
Poëzie kennen, waarderen en schrijven in de tweede en derde graad van het basisonderwijs.
Antwerpen, Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekwerk. 1995.

REYNDERS B. et al.,
Poëzie leren kennen, waarderen en schrijven in het secundair onderwijs, vooral in eerste en tweede graad.
Antwerpen, Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekwerk. 1997.

REYNDERS B. et al.,
Strikjes in de struiken
Leuven, Davidsfonds, 1994.

VAN COILLIE J.,
Kom maar dichter.
Averbode, Altiora, 1990.

VAN DER GEEST A. en SWUSTE W.,
Werken aan taal.
Den Bosch, Malmberg, Praxis 10, 1980.

VAN DER GEEST A. en SWUSTE W.,
Luisteren in meervoud.
Den Bosch, Malmberg, Praxis 4, 1976.

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS,
Taalopvoeding. Nederlands. Krachtlijnen.
Brussel, CRKLKO, 1999.

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS,
Taalopvoeding. Nederlands. Luisteren en Spreken.
Basistekst en Leerplan.
Brussel, CRKLKO, 1999.

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS,
Taalopvoeding. Nederlands. Lezen. Basistekst en Leerplan.
Brussel, CRKLKO, 1999.

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS,
Taalopvoeding. Nederlands. Schrijven. Basistekst en Leerplan.
Brussel, CRKLKO, 1999.

VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK BASISONDERWIJS,
Taalopvoeding. Nederlands. Taalbeschouwing. Basistekst en Leerplan
Brussel, CRKLKO, 1999.

9 CONCORDANTIELIJST

Er is geen aparte lijst van ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor muzisch taalgebruik. Toch zijn er ontwikkelingsdoelen en eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Hierna geven we aan in welke leerplandoelen die aan bod komen.

ONTWIKKELINGSDOELEN EN EINDTERMEN NEDERLANDS	LEERPLANDOELEN
Ontwikkelingsdoelen Luisteren	
Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De kleuters kunnen:	
1.1 een mondelinge boodschap, eventueel ondersteund door gebaar, mimiek met betrekking tot een concrete situatie begrijpen.	- L.1.2.3 - L.1.3 - L.2.2.1 - L.2.2.2 - L.2.2.3
1.6 de bereidheid vertonen om naar elkaar te luisteren en om zich in te leven in een boodschap.	- L.Ad.11, L.Ad.16, L.Ad.17
Eindtermen Luisteren	
Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, de informatie beoordelen die voorkomt in:	
1.9 een gesprek met bekende leeftijdgenoten.	- L.3.1.2
1.10 een door leeftijdgenoten geformuleerde oproep.	

Ontwikkelingsdoelen Spreken

Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De kleuters:	
2.2 kunnen spreken over ervaringen of gebeurtenissen uit de eigen omgeving of over wat ze van anderen vernamen.	- S.Ad.8 - S.1.7
2.3 kunnen spreken over gevoelens als blijheid, angst verdriet, verwondering.	- S.1.8 - S.1.14
2.10 kunnen zich inleven in duidelijk herkenbare rollen en situaties en vanuit eigen verbeelding/beleving hierop inspelen.	- S.1.44
2.12 zijn bereid om eigen gevoelens en verlangens op een persoonlijke manier uit te drukken.	- S.Ad.15 - S.1.15
2.13 beleven plezier in het gebruiken van taal en het spelen met taal in concrete situaties.	- S.Ad.14

Eindtermen Spreken

Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau's = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze:	
2.6 van een behandeld onderwerp of een beleefd voorval een verbale/non-verbale interpretatie brengen, die begrepen wordt door leeftijdgenoten.	- S.Ad.8 - S.1.13 - S.1.15

Ontwikkelingsdoelen Lezen

Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De kleuters:	
3.1 kunnen aan de hand van visueel materiaal een boodschap herscheppen	- Le.3.2.1
3.4 zijn bereid spontaan en zelfstandig voor hen bestemde boeken en andere info-bronnen in te kijken	- Le.Ad.11 - Le.3.2.1
	Verdere leerplandoelen die vanuit het lezen het muzisch taalgebruik ondersteunen. - Le.Ad.11 - Le.3.1.1 - Le.3.2.1

Eindtermen Lezen

Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren)de informatie ordenen die voorkomt in:	
3.5 voor hen bestemde verhalen, kinderromans, dialogen, gedichten, kindertijdschriften en jeugdencyclopedieën.	- Le.1.3 - Le.2.2.3 - Le.2.3
	Verdere leerplandoelen die vanuit het lezen het muzisch taalgebruik ondersteunen. - Le.3.1.1 - Le.3.1.2 - Le.3.1.3 - Le.3.2.1 - Le.3.2.2 - Le.3.2.3

Ontwikkelingsdoelen Schrijven

Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.

Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.
Onder meer:

De kleuters kunnen:

4.1 een ervaring, een verhaal weergeven door middel van visueel materiaal.

Schr.2.2.4

Eindtermen Schrijven

Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.

Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.
Onder meer:

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau =beschrijven):

4.2 een oproep, een uitnodiging, een instructie richten aan leeftijdgenoten.

Schr.2.2.4

De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren)

4.4 voor een gekend persoon een verslag schrijven van een verhaal, een gebeurtenis, een informatieve tekst.

Schr.1.3
Schr.2.2.4
Schr.2.2.5
Schr.4.3

Het leerplan biedt mogelijkheden om het muzisch taalgebruik een plaats te geven bij het schrijven.

- Bij de doelen:

Schrijfstrategische vaardigheden ontwikkelen:
Schr.2 en onderliggende doelen kunnen een muzische dimensie krijgen.

- Bij de tekstsoorten:
Leerplan pagina's 31, 32, 33.

Ontwikkelingsdoelen Taalbeschouwing

Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
5.5 Zij stellen zich vragen bij en reflecteren over taal en taalgebruik in concrete situaties: - discrimineren van klanken, woorden; - ritmische aspecten van taal, rijmen; - intonatie en mimiek in relatie tot gevoelens, boodschap.	- Tb.8 (en onderliggende doelen) - Tb.8.8.5, Tb.8.8.6, Tb.8.8.7, Tb.8.8.8 - L.1.2.1 - L.2.2.2.1, 2.2.1.2 - L.1.2.1 - L.1.2.3

Eindtermen Taalbeschouwing

Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
* 6.2 De leerlingen zijn bereid te reflecteren over gebruikte luister, spreek-, lees- en schrijfstrategieën.	- Tb.6
* 6.3 De leerlingen zijn bereid om vanuit een concrete context te reflecteren over de volgende aspecten van taal: - klankniveau - woordniveau (woordvorming) - zinsniveau (woordvolgorde) - tekstniveau (eenvoudige structuren)	 - Tb.8.8 - Tb.8.9 - Tb.8.10 - Tb.8.10.4

Ontwikkelingsdoelen Muzische vorming

Ontwikkelingsdoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
DRAMA	
De kleuters kunnen:	
3.1 eigen belevenissen, ervaringen, gedachten, gevoelens, handelingen verwoorden.	- S.1.7, S.1.14, S.15 - S.1.44, S.1.45, S.1.46
3.2 zich inleven in personages en dingen uit de omgeving en deze uitbeelden.	- Le.1.3 - Le.3.2.1 - S.1.44, S.1.45, S.1.46
3.3 met een creatief stem- en taalgebruik expressief reageren en belevenissen uitbeelden.	- S.1.7, 1.8, 1.9 - S.1.44, 1.45, 1.46
3.4 ervaren dat de juiste verhouding tussen woord en beweging de expressie kan vergroten.	- L.1.3 - L.2.3.8 - L.3.1.3 - S.1.44, S.1.45, S.46
3.5 genieten van een gevarieerd aanbod van hedendaagse en klassieke kinderliteratuur, en voor hen bestemde culturele activiteiten.	- Le.Ad.14 - Le.3.2.1 - L.Ad.14
ATTITUDES	
De kleuters kunnen:	
6.2 ervan genieten bezig te zijn met de dingen die hen omringen om hun expressiemogelijkheden te ontdekken.	- L. en S.Ad.14 - L. en S.Ad.22 - Le.Ad.14 - S.Ad.17 - Tb.Ad.25, Tb.Ad.26
6.3 vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen.	- L. en S.Ad.22 - Schr.Ad.17
6.5 genieten van de fantasie, de originaliteit, de creativiteit en de zelfexpressie in 'kunstwerken'.	- L. en S.Ad.14 - Le.Ad.14 - Schr.Ad.17 - Tb.Ad.20, Tb.Ad.25, Tb.Ad.27

Eindtermen Muzische vorming

Eindtermen die het muzisch taalgebruik ondersteunen.	Leerplandoelen die het muzisch taalgebruik ondersteunen. Onder meer:
DRAMA	
De leerlingen kunnen:	
* 3.1 genieten van een gevarieerd aanbod van voor hen bestemde culturele activiteiten.	- Le.Ad.14 - Le.3.2.1 en Le.3.2.2 - L.Ad.14 - L.3.2.1 en L.3.2.2 - Tb.Ad.25 - Tb.9
3.2 spelvormen waarnemen en inzien dat de juiste verhouding tussen woord en beweging de expressie kan vergroten.	- Le.3.2.1.17 - L.1.3 - L.2.3.8 - L.3.1.3 - S.1.44, S.1.45, S.1.46 - Tb.8.8.8 - Tb.8.14
3.3 geconcentreerd luisteren naar een gesproken tekst(verteld of voorgelezen) en die mondeling, schriftelijk, beeldend of dramatisch weergeven.	- Le.3.2.2 - L.3.2.2 - S.1.46 - S.Ad.22 - Schr.2.2.4
3.4 spelvormen in een sociale en maatschappelijke context hanteren.	- Le.3.2.2 - S.1.32 - S.Ad.4
3.5 ervaringen, gevoelens, ideeën, fantasieën... uiten in spel.	- aspecten van Le.3.2.2 - S.1.7, S.1.9, S.1.14 - S.1.32 - S.Ad.22
3.6 een aan de speelsituatie aangepaste en aangename spreektechniek ontwikkelen (articulatie, adembeheersing, tempo, toonhoogte) en verschillende verbale en non-verbale spelvormen improviseren.	- Le.3.2.3 - S.Ad.22, Ad.23 - S.2.1, S.2.2, S.2.3 - S.2.4

* 3.7 genieten van, praten over en kritisch staan tegenover het eigen spel en dat van anderen, de keuze van spelvormen, onderwerpen, de beleving.	- Le.3.1.1, Le.3.1.2 - Le.3.1.3 - L.3.1.1, Le.3.1.2, Le.3.1.3 en onderliggende doelen - L. en S.Ad.18 - S.1.31, S.1.32
ATTITUDES	
De leerlingen kunnen:	
* 6.3 genieten van het muzisch handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen.	- L.Ad.14 - Le.Ad.14 - Schr.Ad.17 - Schr.Ad.23 - Tb.Ad.25 - Tb.Ad.26
* 6.4 vertrouwen op hun eigen expressiemogelijkheden en durven hun creatieve uitingen tonen.	- S.Ad.15 - S.Ad.22 - Schr.Ad.19 - Schr.Ad.23 - Tb.Ad.25
* 6.5 respect betonen voor uitingen van hun leeftijdsgenoten, behorend tot eigen en andere culturen.	- L. en S.Ad.13 - L. en S.Ad.16 - L. en S.Ad.17 - L. en S.Ad.24 - Le.Ad.16 - L.Ad.20 - Tb.Ad.27 - Tb.Ad.28